

Деколоніальні наративи у романі Анастасії Левкової *За Перекопом є земля*

Ігор Котик

ДУ „Інститут Івана Франка НАН України”, Львів – Україна
Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львів – Україна
ihrkttk@gmail.com; <http://orcid.org/0000-0003-4948-431X>

Narracje dekolonialne w powieści Anastazji Lewkowej *Za Perekopem jest ziemia*

Ihor Kotyk

Państwowa Instytucja „Instytut Iwana Franki Narodowej Akademii Nauk Ukrainy”, Lwów – Ukraina
Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, Lwów – Ukraina

STRESZCZENIE. W powieści Anastazji Lewkowej *Za Perekopem jest ziemia* (w polskim tłumaczeniu *Imiona Krymu*) ukazano proces kształtowania się świadomości narodowej młodego pokolenia mieszkańców Krymu, rówieśników niepodległości Ukrainy. Pomimo postkolonialnej inercji, dominacji rosyjskiej propagandy na półwyspie oraz uwarunkowań pochodzeniowych, główna bohaterka i jej przyjaciele formują się w duchu antyrosyjskim. Proces ten zachodzi w znacznej mierze dzięki kontaktom z Tatarami krymskimi oraz poznawaniu ich historii i kultury. W powieści przedstawiono metody rosyjskiej kolonizacji ludności autochtonicznej Krymu w okresie Związku Radzieckiego, a także agresywną rosyjską propagandę w czasach postsowieckich, która w 2014 roku przeszła w fazę aneksji półwyspu, a następnie rozwinęła się w wojnę rosyjsko-ukraińską. Utwór demaskuje rosyjskie mity historyczne oraz poddaje demitologizacji rosyjską kulturę i literaturę. Postawy bohaterów wyraźnie ujawniają się na tle aneksji Półwyspu Krymskiego, jednak wraz z nadejściem władzy okupacyjnej i procesem rekolonizacji dalszy rozwój emancypacji wcześniej zniewolonych narodów staje się niemożliwy.

Słowa kluczowe: kolonizacja, dekolonizacja, Krym, Tatarzy krymscy, aneksja

Decolonial narratives in Anastasia Levkova's novel *There is land beyond Perekop*

Ihor Kotyk

State Institution "Ivan Franko Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine",
Lviv – Ukraine
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv – Ukraine

ABSTRACT. Anastasia Levkova's novel *There is a land beyond Perekop* describes the formation of the national consciousness of the young generation of Crimeans, contemporaries of Ukrainian independence. Despite the post-colonial inertia, the dominance of Russian propaganda on the peninsula, as well as the main character's origins, she and her friends are shaped in the anti-Russian spirit. This happens largely due to communication with the Crimean Tatars, and becoming familiar with their history and culture. The novel presents the methods the Russians used to colonize the indigenous population of Crimea during the Soviet Union, and aggressive Russian propaganda in the post-Soviet period, which entered the phase of annexation of the peninsula in 2014, and subsequently the Russian-Ukrainian war. Russian historical myths are refuted, Russian culture and Russian literature are demythologized. The positions of the heroes are clearly visible against the background of the annexation of the Crimea; however, with the arrival of the occupation authorities on the peninsula and its recolonization, the further emancipation of previously enslaved nations becomes impossible.

Keywords: colonization, decolonization, Crimea, Crimean Tatars, annexation

Один із найуспішніших українських романів, виданих під час повномасштабного вторгнення Російської федерації на територію України, – *За Перекопом є земля* Анастасії Левкової. Перший наклад книжки вийшов 2023 року, станом на грудень 2025 року було видано вісім накладів, загальна кількість проданих примірників, за словами авторки, сягає сімдесяти п'яти – вісімдесяти тисяч [Tvorchа zustrich...]. Постає питання, які ж причини успіху книжки. І головною з причин, на мій погляд, є те, що цей роман, не будучи належним до жанрової літератури, відповідає духові часу, масовим запитам сучасних читачів, котрі шукають у письменстві відображення й осмислення актуальних суспільно-політичних проблем України.

За Перекопом є земля – це передовсім роман про Крим, а тема Криму, політичних процесів, які визначають життя на півострові, ніколи досі в українській літературі не висвітлювалася так скрупульозно, як у цьому романі. Алім Алієв – заступник генерального директора Українського інституту, співзасновник правозахисної ініціативи Крим SOS та культурного простору *Кримський дім*, а також засновник літературного фестивалю і проекту *Кримський інжир*, – дає таке впровадження до цієї книжки на її обкладинці:

Це путівник по Криму – неглянцевому і нетуристичному. Це занурення у складний світ людських взаємин, які останні десятиліття склались між кримськими татарами, українцями та росіянами на півострові, демонстрація того, як політична турбулентність віддзеркалювалась на буденному житті місцевих [Levkova 2023].

Роман такого плану навряд чи викликав би великий інтерес у загальноукраїнському контексті, якби не анексія півострова. Анексія пробудила інтерес до міжнаціональних стосунків у Криму й до питання національного самовизначення – а саме ці теми і є в центрі книжки. Водночас цей твір А. Левкової не лише про Крим – Крим це призма, крізь яку можна було виразно представити проблему колоніального спадку, що зрештою переросла в анексію півострова, а згодом і війну. Значною мірою саме анексія 2014 року пробудила інтерес до кримської теми, зокрема до міжнаціональних стосунків на півострові й до питання національного самовизначення.

Літературознавиця Оксана Пухонська у монографії *Літературний вимір пам'яті* зазначає:

Євромайдан, анексія Криму, а згодом воєнні дії на українському Донбасі [...] стали виразником активної фази тривалої деколонізації українського суспільства. На такій хвилі з'являються численні літературні тексти, які не лише описують події війни, а й демістифікують через неї радянські стереотипи, розвінчуючи культи так званого слов'янського братерства, Великої Вітчизняної війни, радянського героїзму тощо. Ці тексти засвідчують спроможність сучасної літератури до миттєвої реакції на гострі й актуальні суспільні події, її здатність до виконання обов'язку переосмислення пострадянської культурної пам'яті [Pukhonska 2018: 247].

У виданій 2018 року монографії літературознавиці не могло бути мови про роман *За Перекопом є земля*, бо той побачив світ на п'ять років пізніше, але загальні риси ідеології нової хвилі літератури, що з'являється у час російсько-української війни (тоді ще локалізованої на Донбасі), схоплено дуже точно. До того ж, авторка монографії вживає важливий для мене з огляду на тему публікації термін „деколонізація”, вказує на розгортання у час війни „активної фази тривалої деколонізації українського суспільства”.

З повномасштабним вторгненням Росії на українські землі і тим спротивом, який продемонстрували українці, про явище деколонізації стали говорити дедалі частіше, у різних форматах. Зокрема, в часописі „Критика” у 2022–2024 роках опубліковано присвячені цьому явищу дві статті літературознавиці Тамари Гундорової: *Як між собою говорять периферії, або Україна, європоцентризм і деколонізація* та *Деколонізація і провінціалізація Європи: чи варто виходити поза „топографічну деколонізацію”?* Розкриваючи семантичні особливості терміну, Т. Гундорова зазначає, що якщо в Франца Фанона, зокрема у його книжці *Гнани і голодні* (1961), деколонізація включає поняття збройного спротиву, то у новіших теоретиків, серед яких і представники

т. зв. теорії деколонізації, філософи латиноамериканського походження Волтер Міньйоло і Роланд Васкес, деколонізація не містить мілітарного підтексту, „розуміння деколонізації перемістилося в царину культурного й інтелектуального спротиву” [Hundorova 2024: 30]. Ще один важливий нюанс полягає в тому, що для теоретиків деколонізації ключовий термін „стосується перегляду основних наративів та категорій знання, що їх виробив Захід” [Hundorova 2024: 29]. Ототожнення деколонізації з девестернізацією, критикою європоцентризму – таке розуміння деколонізації для нас неприйнятне. Навіть якщо нас запевняють, що та критика здійснюється з перспективи країн Східної Європи, це не значить, що така перспектива відображає українську позицію. Мадіна Тлостанова (філософиня черкесько-узбецького походження, що мешкає у Швеції і спеціалізується на постколоніальних студіях) з цього приводу зазначає: „Від самого початку відносно нещодавньої повномасштабної російської агресії проти України багато хто був шокований невідповідною реакцією ключових теоретиків деколоніалізму” [Tlostanova 2025: 192]. Неадекватність реакції теоретиків, на думку М. Тлостанової, свідчить про їхню нездатність усвідомити імперські зазіхання Росії, про відсутність емпатії до віддаленого народу, якому загрожує колонізація, а також про „небажання виходити за звичні рамки своїх пояснювальних теорій” [Tlostanova 2025: 192].

У моєму розумінні семантика терміну „деколоніальний” відповідає визначенню, поданому у віртуальному *Українському Деколоніальному Глосарії*. У статті *Антиколоніальний, постколоніальний, деколоніальний* авторства Мирослава Шкандрія та Юлії Кравченко у цьому проєкті зазначається: „Терміном «деколоніальний» позначають процес формування та утвердження емансипованої свідомості поневоленої в минулому нації. Точкою відліку стає власна історія, культура, мова. На цьому етапі активно досліджується та конструюється власна ідентичність” [Shkandrii, Kravchenko]. Дослідники зауважують, що стан деколоніальності настає після постколоніальності, якій властиві висміювання імперських наративів, іронія, пародійність. Українська література періоду 2014–2022 років у такому трактуванні мислиться як творчість перехідного періоду – від часу постколоніальності до етапу деколонізації. Саме на цей перехідний період і припадає основна частина роботи Анастасії Левкової над романом *За Перекопом є земля*.

Яким чином прописано деколоніальні наративи у книжці *За Перекопом є земля* та наскільки вони важливі у романі А. Левкової, – про це йтиметься у статті далі. Уже зі сторінки змісту зрозуміло, що це книжка, в якій звучить голос колонізованої нації, – адже назви частин роману подано кримськотатарською мовою (в кириличній транскрипції). На сторінках роману справді чимало інформації про кримських татар: про їхній побут, їхню історію і мову, про фольклор і ментальність. Часто ті чи інші аспекти зображення постають крізь призму стосунків кримських татар із росіянами. Стосунки ці, відповідно

до історичних обставин, зовсім не паритетні, – це відносини колонізатора й колонізованого.

Дія роману розгортається у часи української незалежності – від дев'яностих років XX століття до початку війни на Донбасі. Час від часу письменниця подає екскурси в минуле героїв чи їхніх родичів. Важливо наголосити, що головна героїня книжки, вона ж оповідачка, – походить із росіян. Однак етнічне походження в становленні її свідомості поступається за силою впливу її контактам з кримськими татарами. Дружба з дівчиною-татаркою Аліє, спілкування з її дорослими родичами, а згодом і інші чинники (відвідування дебатного клубу; читання української літератури; навчання у вищій школі тощо) спричиняються до того, що вона пізнає сторінки історії колонізації Криму росіянами, і численні фрагменти тієї колонізації нанизані на її наратив, вони становлять вагому частину роману.

Щоб створити таку документальну канву, Анастасії Левковій довелося виконати системну роботу зі збору інформації, зокрема провести багато годин предметного спілкування з кримськими громадськими діячами, істориками, інтелектуалами.

Авторка показує, що на різних етапах життя кримські татари зазнавали *дискримінації*. Колоніальні стереотипи, сформовані за часів Советського Союзу і спрямовані на те, щоб колонізована нація змирилася зі своєю меншовартістю, в час української незалежності, на жаль, не зникли. Вже у першому класі ровесники називають хлопця з кримськотатарської сім'ї „чорномазим” [Levkova 2023: 23]. Учителька поширює інформацію про кримських татар як про зарізяк, що їх варто остерігатися [Levkova 2023: 32]. У дискусії з ученицею, що належить до кримських татар, вчителька російської мови намагається довести меншовартість кримськотатарської мови, тим самим спонукаючи дівчину до переходу на російській язык у спілкуванні в публічному просторі [Levkova 2023: 54–55]. Отже, дітям вже у ранньому віці нав'язується стереотипне уявлення про другосортність кримськотатарської ідентичності, і цей стереотип прищеплюється.

Інстинктивно я розуміла: все те, чого навчила мене Аліє чи її родичі, батькам переповідати не можна – вони цього не схвалять. У ті кілька разів, коли Аліє приходила до нас додому й чекала мене на порозі, не заходячи углиб хати, ми завжди, не змовляючись, говорили з нею російською, перекидаючись короткими фразами, на які була тоді спроможна Аліє, і мені кров застигала в жилах, коли я уявляла, що ось зараз моя подружка може сказати бодай слово своєю мовою. Здається, це стало б катастрофою. Соромно було попереджати про це Аліє, соромно й страшно було перед батьками за те, що може трапитись [Levkova 2023: 15–16].

Немало у романі і прикладів дискримінації дорослих кримських татар. Викладач політології у сімферопольському університеті в'їдливо називає лю-

дей цієї національності „принесеними вітром”, а очільник кримської поліції таврує їх поплічниками Гітлера і зрадниками Батьківщини. Той, кого оповідачка вважає своїм дідусем (працював у структурі советських спецслужб), теж ретранслює цей міф з сорокових років XX століття про „предателей” [Levkova 2023: 29], при цьому він висловлює переконання, що за советської влади „ніхто нікого не ущемляв, нікого за національністю не ділили” [Levkova 2023: 28]. Батько одного з другорядних персонажів – кримський татарин, який викладав у Ташкентському університеті, – не може працювати в університеті на півострові через упереджене ставлення в установі до осіб його національності. Подруга оповідачки зізнається, що хоча ніякого прикрого досвіду з кримськими татарами вона не мала, однак із того, що чула від третіх осіб, складається образ доволі агресивної, небезпечної нації: „В нас у Криму фоном весь час звучало про них щось погане. Типу захоплюють землі, агресивні, б’ються, можуть зарізати” [Levkova 2023: 137]. На конгресі в Москві російські педагоги несподівано питають оповідачку, чи не дошкуляють їм, кримчанам, кримські татари [Levkova 2023: 41]. Турбує московитів і те, чи не нав’язують у Криму своєї мови українці.

Фрагменти представлених у романі родинних історій друзів оповідачки створюють уявлення про застосований советською владою *системний репресивний апарат*, спрямований на знищення кримських татар як нації. Зокрема, неодноразово згадується про депортацію 1944 року, надзвичайно складні шляхи повернення вцілілих на рідну землю і далекосяжні наслідки цієї спецоперації советської влади. Діляра – бабуся дівчини на ім’я Аліє, найближчої приятельки оповідачки, – під час депортації була ще дитиною, вона стала єдиною з сім’ї, кому вдалося пережити цю національну трагедію і повернутися до Криму. Депортовані не мали права на повернення, їм доводилося маневрувати, аби перехитрити систему. А коли поверталися додому, то їхні помешкання були або знищені, або заселені людьми слов’янської зовнішності, які при спробі контакту звинувачували колишніх господарів у колаборантстві. Депортації зазнали родичі кількох друзів оповідачки (крім Аліє – предки Халіла та Ахтема). Дідусь Ахтема, виборюючи своє право на повернення до Криму, якийсь час жив у землянці на півночі Криму, аж поки правдами і неправдами зумів наново оселитися на півострові [Levkova 2023: 78]. З приходом росіян на ці землі 2014 року практика репресій знову стає актуальною. Халіл, один із друзів оповідачки, опиняється у російській тюрмі. Як і внаслідок першої анексії Криму росіянами (1783 року), змінюється етнічний склад населення півострова: частина громадян, які не сприймають окупаційної влади, покидають кримські терени і стають біженцями, натомість чимало росіян переїжджають на півострів. Цей процес авторка роману теж показує.

Голоси колонізованої кримськотатарської нації звучать не лише як розповіді про долі, родинні історії і національні трагедії. Час від часу в тексті

трапляються слова та фрази кримськотатарською мовою, автентичні назви населених пунктів (Кезлев – Євпаторія, Солхат – Старий Крим тощо). У романі є згадки про пісні кримських татар, причому такі, в яких відображено національну трагедію – колективізацію, розкуркулення й виселення за Урал у тридцятих роках XX століття. Одна з пісень містить рядки з таким змістом: „Хай згорить Урал, перетвориться на попіл, і осліпнуть ті, хто вислав нас із Криму” [Levkova 2023: 14]. У книжці згадується, що в переліку червоних дат у календарі кримських татар є День пам’яті жертв депортації [Levkova 2023: 26]. Подано інформацію про стирання минулого архітектурних пам’яток: зокрема про те, що психоневрологічним диспансером стала споруда, яка у XVI столітті була мусульманською середньою і вищою школою [Levkova 2023: 50]. Зазначається, що ще наприкінці XIX століття кримські татари видавали газету рідною мовою [Levkova 2023: 75]. Дано певні орієнтири у кримськотатарській літературі (а також в українській) [Levkova 2023: 123].

Коли говорити про дискурс літератур Криму в романі, то на гадку спадає кумедний епізод, що трапився на випускному іспиті оповідачки. Одне з питань у її білеті стосувалося огляду сучасної російської літератури Криму. На той час випускниця школи була ознайомлена з творчістю українських письменників, що живуть на півострові, а російськими вже не переймалася. Проте дівчина дала собі раду: на ходу вигала імена, твори, які спромоглася охарактеризувати, так що зрештою відповідь учительку цілком задовільнила. Таким чином було емпірично доведено, що російській літературі не конче й існувати для того, щоб стати предметом дискурсу, вона і так чудово надається до міфологізації.

Російська література в романі Анастасії Левкової – це окрема тема. Згадано про момент дитячого розчарування оповідачки, коли з’ясувалося, що у написаній за мотивами кримськотатарської казки поемі російського класика знехтувано важливим образом з фольклорного джерела [Levkova 2023: 31]. Прописано вельми двозначне узагальнення учительки російської літератури, яке сьогодні прочитується таким чином, що наскрізною ниткою у російському письменстві є виправдання зла: „Видатні російські письменники описують кожен порух душі так, що до малої людини, яка чинить зло, читач відчуває не ненависть, а емпатію, бо бачить, яка ця людина страждуща і насправді у глибині душі – добра” [Levkova 2023: 127].

Власну концепцію *деміфологізації російської літератури* запропонував хлопець оповідачки Влад. Було би несправедливо залишити поза увагою його аналіз того, як російська література працює на імперію. Про російських письменників Влад, зокрема, каже: „Вони можуть викривати злочини влади, але оспівують той народ і його «незбагненну душу», яка і прагне такої злочинної авторитарної влади. І потім [...] ця влада ще й хизується своєю літературою, і через неї вербує нових прихильників – уже не тільки літератури, а всієї кра-

їни і всього русского міра” [Levkova 2023: 180]. За словами Влада, російські спецслужби в Німеччині вишукують любителів російської літератури, аби згодом спрямувати їхню любов у практичну площину – залучати їх до шпигунської діяльності на користь ФСБ [Levkova 2023: 181]. Хлопець нагадує, що сила російської літератури тримається на імперських грошах. Зазначається і те, що російська література „не може бути великою, бо в ній не було ренесансу і дуже слабеньке бароко” [Levkova 2023: 197].

У романі деміфологізується російська культура у Криму та російська історія Криму загалом. Скажімо, стверджується, що попри те, що у російській пісні співається про Севастополь як про „непрístupний для врагов” „гордость русских моряков”, насправді ж більшість спроб захопити це місто були вдалими [Levkova 2023: 190]. Спростовується російський стереотип про кримських татар як переважно колаборантів: під час Другої світової війни 35 тисяч кримських татар воювали в советській армії, кількох із них нагороджено високими званнями [Levkova 2023: 63]. Обидва міфи – і той, що стосується Севастополя, і той, що стосується масової співпраці кримчан з гітлерівцями, – проаналізовано й заперечено у книжці історика Сергія Громенка під промовистою назвою *#КрымНаш. Історія російського міфу* (2017). Зокрема, історик Громенко зазначає:

Хоча колабораціонізм серед кримців мав місце й до того ж помітне (утім, жоден народ під нацистською окупацією не уникнув цього гріха, навіть євреї), усе ж ні про яку „тотальну співпрацю з ворогом” не може бути мови: у лавах Червоної/Радянської армії та партизанських загонах служило більше кримських татар, ніж у Вермахті. І найголовніше, абсолютна більшість колабораціоністів-кримців або загинула в боях, або зазнала індивідуального покарання. Тому карати депортацією за певні діяння весь народ – це не „справедлива відплата”, а очевидний злочин проти людяності, на які радянська влада завжди була щедрою. І тавро „народу-зрадника” – це не об’єктивне оцінювання кримськотатарського колабораціонізму, а банальне виправдання злочинної депортації [Hromenko 2017: 112–113].

Зі становленням незалежної України колоніальний прес Російської федерації у Криму хоча й послабшав, та все ж залишався доволі сильним. Він був спрямований, як завжди, і на кримських татар, і на українців. У романі А. Левкової зображено промовисті картини, що свідчать про системну пропаганду ідеї русского міра на півострові, про підконтрольність тамтешніх працівників української Служби безпеки російській розвідці, про культурну експансію з півночі та мілітарне виховання молоді в душі російського імперіалізму. Авторка роману показує, що культурні заклади Криму навіть у разі їхньої декларованої українськості за суттю були російськими. Вистави російською мовою у т. зв. Українському театрі Сімферополя мали додаткове фінансування від місцевої влади [Levkova 2023: 119]. Вистави для дітей у тому ж Українському театрі ставили винятково російською. Там-таки регулярно виступали зірки російської естради [Levkova 2023: 119]. Серед цієї колоніальної інерції, бувало,

зводилися на ноги окремі громадські організації, з діяльністю спрямованою на розвиток громадянського суспільства. Але коли така ініціатива досягала певного успіху, ставала помітною, то російські колонізатори не давали їй ходу. Історія Ахтема, який організував дебатний клуб, домігся відкриття українського класу, викладав у школі історію і за свою успішну діяльність був побитий *русским казачеством* – саме про це: про приреченість в умовах колоніального тиску.

Варто наголосити, що головні герої роману – представники молодого покоління, сформованого у часи незалежної України, – не поділяють панівних на півострові проросійських настроїв. Оповідачка, яка спілкується переважно з кримськими татарами і молодими культурологами, здається, має дещо ідеалізовану візію Криму, зате хлопці, з якими вона контактує, оцінюють стан колонізації і рівень загрози воєнної агресії з боку Росії без ілюзій.

У стосунках оповідачки з хлопцями слід виокремити її роман із Владом. На відміну від інших друзів нараторки, Влад представляє материкову Україну, а взаємини з ним – це більше, ніж дружба, це любовний роман, який, зрештою, розбивається об тему російської культурної інвазії у Криму. Відвідавши кримський краєзнавчий музей, де представлено численні експонати, що репрезентують матеріальну культуру багатьох народів (вірмен, греків, кримських татар, поляків, караїмів, італійців і т. д.), хлопець ошелешив дівчину запитанням: чи можливо в Криму вибудувати культуру, альтернативну до російської? Після такої виставки, та ще й у музеї, де працює дівчина, це запитання прозвучало не цілком логічно. Роз'яснення хлопця було чітким, обґрунтованим, але дівчині прикро було таке чути, у його словах вона відчувала знецінення своєї праці. „У мене є припущення, що поза музеєм це все неактуально, – сказав він, обгорнувши образливу для мене думку в інтелектуальну конструкцію” [Levkova 2023: 110]. Ця дискусія, в деталі якої ми не вдаватимемося, відбувається на сімферопольських вулицях із суто російськими (!) назвами, і вона показує, що Влад мислить глобально: і музейну справу, і мову, і фольклор, і музику він бачить в системі державної культурної політики. Він озвучує неприємну правду – діагноз культурній політиці Росії та України.

Росія – імперія національного вирівнювання. Це сказав не я, а американський дослідник, Тері Мартін. І Росія ненавидить розмаїття. Все має бути однаковим. А Україна натомість – країна національного пофігізму. Їй пофіг навіть до потреб титульної нації, не те що ще когось. Тому в Україні кожен може робити що хоче, а по-справжньому когось хоче тільки Росія – тож вона приходить і спонукає всіх робити те, що хоче вона [Levkova 2023: 112].

Якщо не брати до уваги того, що праця Т. Мартіна, яка в українському перекладі названа *Імперією національного вирівнювання*, в оригіналі називається цілком інакше – *Affirmative Action Empire* [Martin 2001], у російському перекладі – *Империя „положительной деятельности”*, та й серед українських

істориків книжка американського дослідника була сприйнята неоднозначно, то в загальному можна сказати, що Владове окреслення колоніальних відносин між Росією та Україною цілком слушне. Адже стратегія російської колоніальної політики спрямована на те, щоб позбуватися іншості на своїх кордонах. Проводиться така асиміляція через взаємодію процесів *стирання* національної пам'яті сусідів, їхньої культури, мови, *нав'язування* власної історії, політики, культури, мови і *привласнення* чужих культурних надбань.

Протистояти цій експансії можна лише усвідомлено, відкидаючи імперські стереотипи. „Процес деколонізації вимагає як відкидання цих нав'язаних наративів, так і переосмислення того, ким ми є насправді. Розуміння того, ким ми не є, та звільнення від фальшивих образів, які створила імперія, стають важливими кроками до формування справжнього розуміння власної ідентичності” [Naiem 2026: 80]. Саме на цьому шляху перебувають і головні герої роману *За Перекопом є земля*. Попри постколоніальну інерцію, нав'язувані на різних рівнях російські імперські стереотипи, молоді люди мислять критично, а їхній світогляд не піддається впливу колонізації. Анексія 2014 року спонукає їх до консолідації й увиразнює їхнє національне самовизначення. На символічному рівні ідентифікація головної героїні відображена, зокрема, через концепт імени. Це вдало відзначено у загальному блискучій рецензії Вікторії Наріжної, опублікованій свого часу у празькому *Українському журналі*.

Протягом усього роману героїня – майже однолітка Незалежності – вибудовує свою обдуману, обрану, а не успадковану українську ідентичність, крок у крок із тим, як ціла країна прокидається від колоніального марення та намагається згадати, хто вона і яка вона. Вибудовує в кожній зі сфер свого життя: у стосунках із батьками, у дружбі, у роботі, у коханні (так, романтична лінія в тексті теж присутня, і хоч спершу вона здається трохи натягнутою і зайвою, потім розумієш, що вона невіддільна від історії про пошук ідентичності). І коли наприкінці це ім'я – справді еталонно українське – нарешті прямо звучить, воно стає не просто іменем, а отим дорослим, істинним ім'ям, здобутим у випробуваннях ініціації, як колись у сиву давнину. [...] Історія набуття української політичної ідентичності [...] викликає спогади про Агатангела Кримського чи Василя Вишиваного [Narizhna 2023: 70].

Історія дерусифікації оповідачки в загальних рисах відображає теперішнє прозріння багатьох російськомовних чи лояльних до російської культури осіб, які під впливом воєнної агресії Російської федерації усвідомили себе українцями, незалежно від власного етнічного походження. У світлі сюжету цього роману можуть побачити себе й особи інших національностей, згаданих чи не згаданих на сторінках книжки. На це натякає маргінальний епізод із підлітком Генріхом. Хлопець, який походить із кримських німців, народився в Казахстані, куди було депортовано його родичів, а віднедавна живе у Криму, де почувається самотнім, невдоволеним і докоряє батькам за те, що не переїжджають до Німеччини, – жили би там „по-людськи” [Levkova 2023: 95].

Однак у певний момент, під впливом подорожі до місць пам'яті, Генріх позбується цієї травми чужинства й набуває відчуття споріднення із тим місцем, де живе. Таким чином, можна сказати, що чужа історія допомогла хлопцеві примиритися з власним становищем, переосмислити власну ідентичність. Психологи і філософи стверджують, що спільність споминів, зокрема і травматичних, може мати велике значення для формування колективної ідентичності [Storozhuk, Kryvda 2023: 226; Kechur 2024].

Маріам Найем наголошує, що для здійснення процесу деколонізації важливо розуміти, що, попри розмаїтість травм і проблем, ми мусимо бути об'єднаними, підтримувати одне одного. „Наше об'єднання та взаємна підтримка – це критично важливі елементи у протистоянні з імперією” [Naiem 2026: 48]. Головні герої роману *За Перекопом є земля*, незалежно від їхнього етнічного походження, об'єднані ідеєю протистояння імперії. Вони представляють нове покоління кримчан – таке, про яке Тарас Березовець у книжці про анексію Криму зазначає:

На жаль, через історичні й культурні особливості та дії української влади ще від 1991 року Крим залишався найбільш вразливим для ідеологічних маніпуляцій кремлівської пропаганди. Разом із тим усі роки незалежності в Криму зростало нове покоління кримчан – освічених, успішних і самодостатніх людей. Саме вони – українці, росіяни, кримські татари, євреї, греки, вірмени [...] невдовзі мали стати новою елітою Криму й України. І частина з них встигла голосно заявити про себе. Револуція Гідності відкривала перед цією новою елітою кримчан незнані горизонти й можливості, трагічно затерті експансіоністськими планами Кремля [Berezovets 2016: 369].

Переосмислюючи минуле, цінності постколоніального суспільства, авторка роману звертає увагу й на хибні теоретичні засади стосовно основоположних понять, зокрема таких як держава чи культура. „Ми зверхньо ставились до концепції держави, вона й любов до неї – якою б та держава не була! – здавалися нам пережитками. Ми з однокласниками були іронічні, розслаблені, злегка байдужі та вальяжні” [Levkova 2023: 114]. Читаючи таку самооцінку героїні та її компанії, розуміємо, що тут йдеться про проблему, типову для покоління. У період постколоніальності й постмодерну іронія стосовно національного дискурсу була трендом, поки загроза війни не стала реальною. Довоєнні уявлення про культуру були інакшими, ніж тепер, у час війни. „Я ж уже знала, що справжня культура – це та, що служить естетиці, а не моралі, та, в якій іронізують із пафосу, зокрема національного, де заперечено авторитети, де все серйозне стає несерйозним, а несерйозне – важливим” [Levkova 2023: 114]. Те, що в часи постмодерну виглядало свободою, розкомплексованістю, тепер, у часи війни, годиться назвати недалекоглядністю, наївністю, обмеженістю. І в такій переоцінці підставових понять теж присутня деколоніальність.

Отже, крізь призму розповіді про становлення і дорослішання протагоністки та її оточення Анастасія Левкова запропонувала читачам роман про осмислення сформованим у Криму за часів української незалежності поколінням процесів російської колонізації та неприйняття російських імперських наративів у середовищі, сформованому довкола головної героїні книжки. Позиції дійових осіб виразно проступають на тлі анексії Кримського півострова, але, на жаль, з приходом окупаційної влади, реколонізацією, подальший процес утвердження емансипованої свідомості поневолених націй стає неможливим.

References

- Berezovets T., *Aneksiia: ostriv Krym. Khroniky „hibrydnoi viiny”*, Kyiv: Brait Star Pablishynh, 2016.
- Hromenko S., *#КрымNash. Istoriia rosiiskoho mifu*, Kyiv: Khimdzhest, 2017.
- Hundorova T., *Dekolonizatsiia i provintsiiializatsiia Evropy: chy varto vykhodyty poza „topohra-fichnu dekolonizatsiiu”?*, „Krytyka”, 2024, no. 3–4, s. 28–35.
- Kechur R., *Nasha trauma ta identychnist*, <https://zbruc.eu/node/119007>
- Levkova A., *Za Perekopom ye zemlia. Krymskyi roman*, Kyiv: Laboratoriia, 2023.
- Martin T., *Affirmative action empire: Nations and nationalism in the Soviet Ukraine 1923–1939*, Cornell University Press, 2001.
- Naiem M., *Yak vdykhnuty vilno. Posibnyk z dekolonizatsii*, Kyiv: Laboratoriia, 2026.
- Narizhna V., *Za Perekopom ye nadiia*, „Ukrainskyi zhurnal”, 2023, no. 3, s. 69–71.
- Pukhonska O., *Literaturnyi vymir pamiaty*, Kyiv: Akademvydav, 2018.
- Shkandrii M., Kravchenko Yu., *Antykolonialnyi, postkolonialnyi, dekolonialnyi*, <https://decolonialglossary.com.ua/decolonialanti-colonialpostcolonial-uk>
- Storozhuk S., Kryvda N., *Kolektyvna trauma i hrupova identychnist*, „Humanitarian Studios: Pedagogics, Psychology, Philosophy”, 2023, vol. 14 (1), s. 221–231.
- Tlostanova M., *Dekolonizatsiia: vyklyky ta peretvorennia. Sprava ukrainskoho oporu*, [v:] *Dekolonizatsiia mystetstva. Za mezhamy ochevydnoho*, upor. T. Filevska, Kyiv: ist publishing, 2025.
- Tvorcha zustrich iz pysmennytseiu Anastasiieiu Levkovoiiu, <https://www.youtube.com/watch?v=pzDyIx9aJ4g>